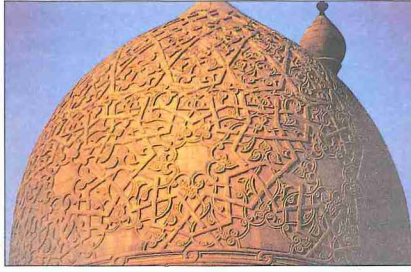

daha sonraki uygulamalarda dört, altı ve sekiz destekli tiplerle hemen her zaman merkezî plan arayışına yönelir. Şehzade Camii'nde ana mekân dört yönden de simetrik bir görüntüye kavuşturulmaktadır. Süleymaniye'de Beyazıt Camii'nin planına bir dönüş gözlenmekle birlikte kubbelerin büyüklü küçüklü kullanılışı daha üstün bir tasarımla ortaya konmuştur. Bu sistemde ana kubbe aleminden binanın köşelerine indirilen hayalî çizgiler büyük bir üçgen teşkil eder ve bu üçgen içerisinde yarım küre şeklindeki kubbelerin kademeli sıralanışı büyük bir düzen sergiler. Klasik devir Osmanlı camisinin yalın fakat güçlü yapısı, dikdörtgen prizma şeklindeki bina gövdesiyle kubbelerin bu binaya ekleniş biçimindeki özellikten kaynaklanır. Bu kompozisyonda tek kubbenin yalnız başına yapıya hâkim olması söz konusu değildir; ayrıca eş büyüklükteki kubbelerle sağlanan bir örtü sisteminden vazgeçilmiştir. Bedesten, han ve medrese gibi sivil yapılarda ise camilerde vazgeçilen eş büyüklükteki kubbe sisteminin tercih edildiği görülür. Klasik devir Osmanlı mimarisinde kubbe tekniğinin ulaştığı estetik seviye Edirne'deki Selimiye'nin kubbesiyle ölçü büyüklüğünün de zirvesine ulaşır.

Osmanlı kubbe mimarisi hakkında araştırma yapan sanat tarihçileri genellikle kendilerini Ayasofya polemiki içinde bulurlar. Bizans yapılarının plan, kütle, plastik unsurlar ve özellikle kubbe konusunda başvurduğu çözüm yolları bellidir. Halbuki Ayasofya, Bizans kilise mimarisi içinde hemen hiçbir gruba girmeyen bir deneme yapıdır. Bizans için tipik olmayan bu yapının sadece kubbeleri dolayısıyla Osmanlı mimarisini yönlendirdiğini düşünmek öncelikle gelişme mantığına aykırıdır ve Ayasofya'yı tek kaynak olarak görmek bu bakımdan hatalıdır. Diğer Bizans yapılarında ise genellikle çapları 10 metreyi aşmayan kubbeler çok yüksek kasnaklar üzerine oturtulmuş ve bu unsur zaman zaman bir kuleye dönüşmüştür. Osmanlılar'da ve özellikle Mimar Sinan'da kubbe, mimari kompozisyona katılan diğer elemanlarla üstün bir düzen tasarımı içinde birleştirildiğinden etkili bir görünüm kazanmıştır. Bu gelişme, ilk örneklerden itibaren hem ölçü hem de düzen fikriyle birlikte ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta sembolik veya yardımcı bir unsur niteliğiyle kullanılan kubbe gittikçe yapının bütününe hâkim olmuş ve aynı zamanda yeni bir biçim kazanmıştır. Bu gelişmenin bütün İslâm

Kayıtbay Türbesi'nin kubbesi

mimarisi içinde sadece Türk mimarisinde izlenebilmesinin sebebi, birbiri ardınca kurulan Türk devletlerinin üzerinde yaşadıkları kültürel çevreyi iyi değerlendirmiş olmalarıdır. Osmanlı mimarisinin, bu gelişmenin son devresinde kubbe tekniğini değişmez ölçü ve esaslara bağlamak suretiyle erişebileceği en son noktaya çıkardığı kabul edilir. 1520-1617 yılları arasında yapılmış yaklaşık yirmi beş kadar cami için geçerli olmak üzere, destek sayısı ile kubbe çapları arasında bazı bağlantıların varlığından söz edebiliyoruz. Yarım kubbelerin sayısı ve düzeni ne olursa olsun, gösterişli yapıların çoğunda en sık başvurulan şema dört destekli serbest ayaklı tiptir. Bunlarda kubbe çapı 15 metreyi aşar.

Daha az sayıda uygulanan altı destekli kubbelerde kubbe çapı ortalama 12 metreyi biraz geçer. Yine sayıca daha az bir uygulama olan sekiz destekli kubbelerde kubbe çapı 13 m. civarındadır. Edirne Selimiye Camii için uygun görülen şema bu yapıda 31,21984 m. çaplı bir kubbeye ulaşmıştır. Sekiz destekli şema, Azapkapısı Sokullu Camii'nde 11,80 m. çaplı küçük bir kubbeyle örtüldüğüne göre bu şema, sadece geniş orta mekânı örtecek kubbe inşa etmek gibi bir işlev gereği değil her ölçüde merkezî mekân elde etmenin bir yolu olarak da benimsenmiştir. Bu kadar farklı plan şemalarını uygulayan Osmanlı mimarlarının Ayasofya şemasını fazlaca umursamadıkları anlaşılmaktadır.

Klasik dönemden sonra artık serbest olmayan destekler duvar köşelerine gömülmüş ve böylece dört ayaklı baldakınlar dönemi başlamıştır. Buna göre yapılan Nuruosmaniye Camii'nde kubbe çapı, 23,70 m. ile son defa büyük bir ölçüyü tekrarlar. Bundan sonraki geç devir yapılarında aynı şema benimsenir ve kubbe çapları 15 metrenin hep altında kalır.

BİBLİYOGRAFYA :

- A. Müfit Mansel, *Kırklareli Kubbeli Mezarları, Sahte Kubbe ve Kemer Problemi*, İstanbul 1943; S. E. Baldwin, *The Dome: A Study in the History of Ideas*, Princeton 1950; B. Smith, *The Dome*, Princeton 1951; M. Rumpler, *La coupole dans l'architecture byzantine et musulmane*, Strasbourg 1956; Doğan Kuban, "Les mosquées à coupole à base hexagonale", *Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens-In Memoriam Ernst Diez* (haz. Oktay Aslanapa), İstanbul 1963, s. 35-47; Semra Ögel, *Der Kuppelraum in der türkischen Architektur*, İstanbul 1972; F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin-New York 1975, s. 13; Yılmaz Önge, "Koca Sinan'ın Hamamlarında Görülen Bir Yenilik: Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi: Mimar Sinan*, İstanbul 1986, II, 81-86; Aptullah Kuran, "Single Domed Mosques of the Architect Sinan", *a.e.*, III, 83-104; J. Strzygowski, "Die persische Trompenkuppel", *Zeitschrift für Geschichte der Architektur*, III/1, Heidelberg 1909, s. 1-15; O. Grabar, "The Islamic Dome, Some Considerations", *Journal of the Society of Architectural Historians*, XXII/4, Illinois 1963, s. 191-198; Emel Esin, "Türk Kubbesi", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 159-182; E. Diez - [Ekrem Hakkı Ayverdi], "Kubbe", *İA*, VI, 930-944; "Pantheon", *EAm.*, XXI, 250; Nebi Bozkurt, "Çadır", *DİA*, VIII, 162; Ara Altun, "Gazneliler", *a.e.*, XIII, 484.

SELÇUK MÜLÂYİM

KUBBE VEZİRİ

Dîvân-ı Hümâyûn'un vezir rütbesindeki üyelerini ifade eden, kubbealtı veziri olarak da geçen bir tabir

(bk. DÎVÂN-ı HÜMÂYUN; VEZİR).

KUBBEALTI

Topkapı Sarayı'nda Bâbüsşelâm ile Bâbüssaâde arasındaki meydanın solunda bulunan, divan toplantılarının yapıldığı yer (bk. DÎVÂN-ı HÜMÂYUN).

KUBBENİŞİN

(bk. VEZİR).

KUBBETÜ'İ-İMÂM eş-ŞÂFÎ

(قبة الإمام الشافعي)

Kahire'de 608 (1211-12) yılında Eyyûbîler tarafından yaptırılan türbe.

Karâfetüssuğrâ Kabristanı'nda bulunan İmam Şâfî Türbesi, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Şîî Fâtîmî iktidarını devirmesinden sonra Mısır'da Sünnî anlayışın yeni-

den hâkim olmasının sembolü olarak kabul edilir. Selâhaddin-i Eyyûbî, İmam Şâfiî'nin mezarının yakınında bir medrese inşa ettirmiş (1176-1179), bu arada onun mezarı için bir ahşap sanduka yaptırmıştı (574/1178-79). el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in de Şâfiî'nin mezarı üzerine bir kubbe inşa ettirdiği (608/1211) kitâbede kayıtlı olmakla birlikte el-Melikü'l-Kâmil'in o sırada henüz hükümdar olmaması kubbenin annesi tarafından yaptırıldığına dair rivayeti güçlendirmektedir (Hasan Abdülvehhâb, s. 110).

Türbe, iç genişliği 15 m. olan bir kare tabana sahiptir. Taştan inşa edilen yapının üzeri kurşun kaplı ahşap bir kubbe ile örtülmüştür. Türbenin iç kısmı bazı tâdilât ve tamirat geçirmiş olmasına rağmen binanın dış cephesi orijinal görüntüsünü nisbeten korumuştur ve büyük hacminden başka kubbe profiliyle de Fâtımî türbelerinden farklıdır. Fâtımî kubbeleri paralel duvarlarla başlayıp tepeye doğru kıvrılırken bu kubbe geçiş bölgesinin hemen üzerinden itibaren kıvrılır. Aynı şekilde kare tabanla kubbe arasındaki geçiş bölgesi sekizgen ve görünebilir olmayıp geri çekilen, köşeleri pahlı ikinci bir karenin içinde gizlenmiştir. Böylece bina dışarıdan iki katlı gibi görünür. Üst kat yivli başlıkları olan omurga kemerli nişlerle tezyin edilmiştir; nişler arasındaki boşlukların dolguları ve oymalı sütunçelerin işlenişinde Endülüs tarzında stuko tezyinat elemanları mevcuttur. Aşağı katın üst kısmı, Hâkim Camii'nin güneybatı minaresine ve Fâtımî mihrapları üstünde kullanılmış olanlara benzer geçmeli geometrik modelleri ihtiva eden bir şeritle süslenmiştir.

İmam Şâfiî Türbesi'nin kubbesinde tepede eskiden kuşlar için hububatla doldurulduğu söylenen bakır bir sandal vardır. Türbelere küçük kayık modelleri konulması bir Mısır geleneği olup evliyanın doğum günlerindeki törenlerde kullanılmak için yapılmış olan Uksûr'da Ebû'l-Haccâc Türbesi'ndeki kayık en önde gelen örnektir. İç kısım değişik üslûpların temsil edilmesiyle çok karmaşık bir hal almıştır. Yapıda üç orijinal mihrabın yanlış olan istikametlerini düzeltmek üzere köşede açılan mihrap ve duvarların aşağı kısmındaki renkli mermer levhalar 885'te (1480) Sultan Kayıtbay'ın gerçekleştirdiği tamirata ait olmalıdır. Kubbe ve geçiş bölümündeki nakışlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Emir Ali Bey el-Kebîr tarafından yaptırılmıştır. Orijinal tezyinat,

kandilleri taşıyan ahşap kirişlerle duvarları dolaşan ahşap şeritlerde yer almaktadır.

Kubbeye geçiş bölgesi onarım izleri taşır. Kare kasnağın her kenarına orijinal pencerelerden bir kısmını kapatan sivri kemerli birer pencerenin eklenmesi sonucunda tromplarla aynı profile sahip pencerelerin düzeni bozulmuştur. Bu tâdilât da Kayıtbay'ın gerçekleştirdiği onarımın bir parçası olmalıdır. Keppel Archibold Creswell, çok kademeli trompların aşırı süslü görünümünden dolayı bütün geçiş bölümünü Kayıtbay'a mal etmektedir. Ancak bu tür geçişler Kayıtbay devrinde modası geçtiğinden artık kullanılmamaktaydı. Bununla beraber kubbe profili yine Eyyûbîler'den el-Melikü's-Sâlih'inkini hatırlatmaktadır ve geç Memlûk devrinde de benzeri yoktur. Trompların tasarımı her ne kadar Eyyûbî devri için fazla gelişmiş görülsede kubbenin olağan dışı ölçüsünün gerektirdiği yeni bir geçiş biçimi ihtiyacıyla açıklanabilir. Fâtımî devrinde kubbe yüksekliğinin artmasıyla tromplar basitten birleşik bir şekle doğru gelişmiştir.

Bir kitâbede Sultan Kansu Gavri'nin kubbeyi tamir ettirdiğinden bahsedilmiştir. Kurşun tabakası altında Creswell tarafından bulunan yeşil çiniler bu tamirata ait olabilir. Kansu Gavri'nin kendi türbesinin kubbesi de bir zamanlar yeşil çinilerle kaplıydı. İmam Şâfiî Türbesi'nde bulunanlarla aynı tip çiniler kaledeki Süleyman Paşa Camii (1528), Şâhin Halveti

minaresi (1538) ve Şeyh Suûd Zâviyesi (1539) gibi binalarda da görülmektedir.

Üç mihrap düzeni Fâtımî devrinde birçok türbede kullanılmıştır. Creswell'e göre mevcut giriş orijinal değildir. Mihrap eksenini üstünde bulunan ve Kahire'deki en eski kasetli ahşap tavanların örneklerinden birini sergileyen pencere açıklığı ise orijinal giriş olmalıdır.

Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından yaptırılan sanduka, Kahire'deki Ortaçağ ahşap işçiliğinin en muhteşem örneklerinden biri olup Kûfi ve nesih yazılı kitâbe şeritleriyle birleşen geometrik bir tezyinata sahiptir. Sanduka, Ubeyd en-Neccâr İbn Meâlî şeklinde olan ustasının adını ve 574 (1178-79) tarihini taşımaktadır. Sarığa benzer bir biçimle nihayetlenen, İmam Şâfiî'nin ismini ve ölüm tarihini ihtiva eden mermer taş orijinaldir. Türbe yapıldığı zaman üstüne oyulan kitâbe nesih yazıyla arka tarafa da kopya edilmiştir.

Türbenin bânisi Sultan el-Melikü'l-Kâmil'in annesi için yapılmış ikinci bir ahşap sanduka daha vardır; ancak bu sanduka iyi korunmamıştır. Selâhaddin'in hanımı Şemse ve oğlu el-Melikü'l-Azîz Osman da sanduka ile yeri kesin olarak gösterilmemekle beraber bu türbede gömülmüştür.

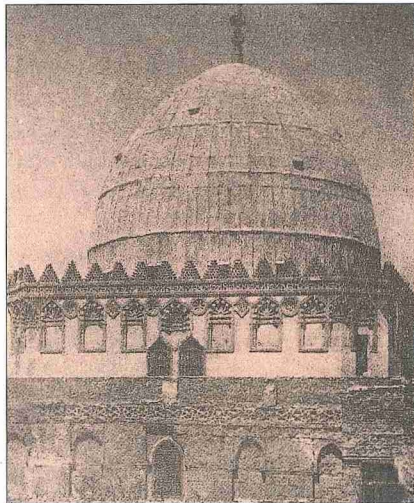
BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Abdülvehhâb, *Târîhu'l-mesâcidi'l-eseriyye*, Kahire 1946, s. 106 vd.; K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford 1952-60, II, 64-76; Suâd Mâhir Muhammed, *Mesâcidi Mısır ve evliyâ'ühe's-şâlihîn*, Kahire 1976, II, 150-157; G. Wiet, "Les inscriptions du mausolée de Shâfi'i", *BIE*, XV (1933), s. 167 vd.

DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

Kubbetü'l-İmâm eş-Şâfiî

KUBBETÜ's-SAHRE

(قبة الصحرة)

Kudûs haremindedi
kutsal kaya üzerinde yer alan,
Emevî Halifesi
Abdûlmelik b. Mervân'ın yaptırdığı
ortası kubbeli sekizgen yapı.

İslâm mimarisinin bilinen ilk kubbeli eserlerindendir ve Kudûs'ün fethinden sonra Hz. Ömer tarafından yaptırılan mescidin yerine inşa edildiği için -daha çok Batılılar tarafından- Ömer Camii olarak da tanınır. Binanın üzerinde bulunduğu kutsal kaya (sahre, hacetü'l-muallak) rivayete göre Hz. Mûsâ'nın kiblesidir (Taberî, XXVI, 183) ve Resûl-i Ekrem'in kible değişikliğiyle ilgili âyetler (el-Bakara 2/143-145, 149-150) gelinceye kadar namaz